

30.3.2023

EOAK/1546/2023

Ennalta ilmoittamattomat tarkastukset eräissä eduskuntavaalien laitosäänestyspaikoissa Hyvinkäällä (kehitysvammaisten asumisyksikkö), Nurmijärvellä (mielenterveys- ja päihdehuollon asumisyksikkö) ja Espoossa (vanhustenhuollon asumisyksikkö).

Tarkastusten aika: perjantai 24.3.2023

Tarkastusten toimittajat eduskunnan oikeusasiamiehen kansliasta:

Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Päivi Lahtinen
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen
Notaari Sanna-Kaisa Frantti
Nuorempi asiantuntija Sanni Myllyaho (Ihmisoikeuskeskus)

1 TARKASTUKSISTA JA NIIDEN TAVOITTEISTA

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin määräsi kolme kanslian virkamiestä suorittamaan tarkastuksia eduskuntavaalien 2023 laitosäänestyspaikoissa. Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntija osallistui Espoon kaupungin laitosäänestyskohteen tarkastukselle.

Ennen tarkastusta kymmeneltä Uudenmaan vaalipiirin kunnalta pyydettiin yleisiä tietoja laitosäänestyspaikoista ja -aikatauluista. Tarkastukset tehtiin ennalta ilmoittamatta satunnaisesti valittuihin kolmeen laitosäänestyskohteeseen.

Ensimmäistä kertaa tehtyjen oikeusasiamiehen laitosäänestyspaikkojen tarkastusten tavoitteena oli selvittää äänestysjärjestelyjen ja -tapahtuman toimivuutta sekä vaalisalaisuuden turvaamista sosiaalihuollon yksikköjen laitosäänestyksessä. Erityisesti äänestystapahtuman sujuvuutta arvioitiin yksiköissä asuvien henkilöiden oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Eduskunnan oikeusasiamies on osa YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (CRPD) 33 artiklan 2 kohdan mukaista kansallista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Vammaissopimusta sovelletaan myös esimerkiksi muistisairaisiin henkilöihin. YK:n vammaissopimuksen 29 artiklassa taataan vammaisille henkilöille yhdenvertaiset oikeudet osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään.

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen

vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) tarkoitamaksi kansalliseksi valvontaelimeksi. Tässä tehtävässä oikeusasiamies tekee tarkastuksia esimerkiksi erilaisiin laitoksiin, hoitopaikkoihin tai asumisyksiköihin.

2 TARKASTUSHAVAINNOT

Hyvinkään kaupunki (vaalitoimikunta 2):

KVPS Tukena Oy Lounatuuli, Takamartintie 1, Hyvinkää

Kaupungilta ennakolta saatujen tietojen mukaan laitosäänestys oli tarkoitus järjestää 24.3.2023 klo 9.00 – 10.15 KVPS Tukena Oy:n Lounatuulen ja Martinkaaren asumisyksiköissä.

Tarkastus tehtiin edellä todettuna päivänä klo 8.45 alkaen Lounatuulen asumisyksikköön, joka on verkkosivujen mukaan 12-paikkainen (joista 1 tilapäishoitopaikka) kehitysvammaisten ja muiden paljon apua ja tukea tarvitsevien henkilöiden asumisyksikkö. Yksikkö on perustettu vuonna 2002. Tarkastuksella saadun tiedon mukaan kaikki asukkaat olivat suomenkielisiä ja hyvinkääläisiä. Äänestyspäivänä yksikössä asui 11 äänioikeutettua henkilöä.

Tarkastusajankohtana työvuorossa olleella henkilökunnalla (ohjaaja ja vastaava ohjaaja) ei ollut tietoa tarkasta äänestysajankohdasta eli siitä, alkaako äänestys Lounatuulen vai lähistöllä sijaitsevasta Martinkaaren yksiköstä. Henkilökunta oli muutoinkin epätietoinen siitä, miten äänestäminen käytännössä tapahtuu. Yksikön henkilökunnan mukaan heillä ei ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa äänestyksen ajankohtaan, vaan se on tullut annettuna kaupungilta. Henkilökunnalta saatujen tietojen mukaan kyseessä oli ensimmäinen koskaan Lounatuulen asumisyksikössä järjestetty laitosäänestys, vaikka yksikkö on ollut toiminnassa yli 20 vuotta.

Saadun tiedon mukaan vaalimainoksia oli tullut tavanomaisesti yksikön postilaatikkoon, ja asukkailla oli ollut mahdollisuus lukea lehdistä eri ehdokkaista. Osalla asukkaista on käytössään tabletit, joilla he voivat halutessaan tutustua ehdokaslistoihin ja vaalikoneisiin. Henkilökunnan mukaan kaupunki oli toimittanut ehdokaslistat asumisyksikköön yli viikkoa ennen laitosäänestystä.

Yksikön henkilökunnalta saadun tiedon mukaan kaikilta asukkailta oli tiedusteltu halukkuutta äänestää laitosäänestyksestä, mutta vain yksi asukas halusi äänestää kyseisenä laitosäänestyksen ajankohtana. Saadun tiedon mukaan asukkaille tarjotaan mahdollisuus halutessaan äänestää myös asumisyksikön ulkopuolella. Tässä tilanteessa asumisyksikön henkilökunta, asukkaan avustaja tai hänen omaisensa voi auttaa yleiselle ennakkoäänestyspaikalle tai varsinaiselle vaalipaikalle pääsemisessä.

Vaalitoimikunnan jäsenet (viisi henkilöä) saapuivat Lounatuulen asu-
misyksikköön kello yhdeksän aikoihin. Vaalitoimikunnan puheenjohta-
jan mukaan Lounatuuli oli heidän ensimmäinen kohteensa kyseisenä
päivänä. Puheenjohtajan mukaan hän oli yrittänyt soittaa etukäteen
Lounatuulen yksikköön, mutta sieltä ei ollut vastattu puheluun. Pu-
heenjohtaja kertoi tarkastuksen toimittajille laitosaänestyksen käytän-
nön järjestelyistä. Vaalitoimikunnan jäsenet selvittävät aina aluksi yk-
sikön henkilökunnalle, mitä he tarvitsevat laitosaänestystä varten ja
miten prosessi etenee.

Vaalitoimikunnan puheenjohtajan pyynnöstä yksikön henkilökunta
osoitti äänestystä varten rauhallisen ja tilavan päivätoimintahuoneen,
johon vaalitoimikunta järjestäytyi tarvitsemaansa pöydän ääreen. Vaali-
toimikunnalla oli mukanaan ehdokaslistat, jotka asetettiin sivupöydäl-
le. Vaalitoimikunnalla oli äänestäjiä varten suurennuslasi mukana.

Tarkastuksen toimittajat kiinnittivät huomiota siihen, että äänestys-
huoneeseen ei laitettu valoja päälle äänestyksen ajaksi. Ikkunoista tu-
li valoa, mutta valaistuksen kytkeminen äänestystilaan olisi ollut tar-
kastuksen toimittajien mielestä tarpeellista. Vaalitoimikunnan jäseniltä
saadun tiedon mukaan valaistukseen pyritään kiinnittämään huomiota
ja joissain laitosaänestyspaikoissa oli myös tarvittaessa pyydetty lai-
toksen henkilökunnalta lisävalaistusta.

Kun vammainen äänestäjä saapui pyörätuolilla äänestystilaan, jonkin
aikaa oli epäselvää, kuka avustaa henkilöä äänestysmerkinnän teke-
misessä. Vaalitoimikunnan jäsen valikoitui avustajaksi. Avustaja joutui
hetken aikaa selvittämään äänestäjän kommunikointivaikeuksien
vuoksi, ketä ehdokasta hän haluaa äänestää. Avustaja merkitsi ää-
nestäjän osoittaman numeron äänestyslippuun ja täytti äänestäjän
puolesta lähetekirjelomakkeen. Saadun tiedon mukaan avustajan ni-
mi merkitään aina pöytäkirjaan.

Tarkastuksen toimittajille syntyi havainnoinnin perusteella sellainen
kuva, että joidenkin kehitysvammaisten äänestäjien kohdalla saattaisi
olla hyötyä siitä, että avustaja on äänestäjälle tuttu henkilö (esim. yk-
sikön ohjaaja tai omainen), joka osaa mahdollisimman hyvin kommu-
nikoida äänestäjän kanssa ja tarvittaessa tulkita häntä.

Koska äänestäjiä oli vain yksi ja tila oli suuri, tarvetta äänestyskopille
tai sermille ei välttämättä voitu katsoa olevan vaalisalaisuuden tur-
vaamisen näkökulmasta. Puheenjohtaja kävi vielä tarkistamassa
henkilökunnalta, ettei muita äänestäjiä ollut tulossa. Puheenjohtaja to-
tesi tässä yhteydessä, että näissä tilanteissa vaalitoimikunnan pitää
luottaa henkilökunnan antamaan ilmoitukseen.

Tämän jälkeen tarkastuksen toimittajat keskustelivat vaalitoimikunnan
puheenjohtajan ja jäsenten kanssa laitosaänestyksen erityistilanteista
ja siitä, miten vaalitoimikunnan työ oli sujunut tämän vuoden äänes-
tyksessä. Saadun tiedon mukaan vaalitoimikunta oli edellisenä päivä-

nä joutunut palaamaan takaisin erääseen yksikköön, koska äänestäjä ei ollut ehtinyt laitosäänestykselle varattuna ajankohtana paikalle. Puheenjohtajan kokemuksen mukaan laitosäänestyskohteiden henkilökunta valmistautuu hyvin eri tavoin äänestystapahtumaan. Esimerkiksi osassa paikoista ei muisteta äänestystä lainkaan ja toisissa on äänestyspaikan opasteet hienosti paikallaan. Vaalitoimikunnalla ei ole erillistä äänestyskoppia mukanaan, mutta vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan aina yksiköistä on löytynyt rauhallinen tila tai huone äänestyspaikaksi.

Keskusteltiin vielä yleisesti äänestäjän henkilöllisyyden toteamisesta erityistilanteissa ja vaaliavustajan käyttämisestä. Vaalilautakunnan jäsenten mukaan esimerkiksi Kelakortti ja henkilökunnan todistus/vakuutus sekä sairaalan sotu-ranneke on hyväksytty henkilöllisyyden toteamisessa. Vaalitoimikunnan jäsenten mukaan nämä asiat olivat sujuneet ongelmitta. Äänestäjän kotikunta selvitetään tarvittaessa soittamalla, eikä vaalitoimikunnan käytössä ole mobiilisovellusta. Saadun tiedon mukaan äänestäjät ovat olleet kaikki suomenkielisiä, mutta vaalitoimikunnalta löytyy ruotsin ja englannin kielen taitoa.

Saadun tiedon mukaan epäasiallista vaikuttamista äänestäjiin ei ollut ilmennyt. Vaalitoimikunnalla ei ole ollut myöskään tarvetta puuttua laitoksissa vaalimainontaan. Vaalitoimikunnan jäsenten kertoman mukaan äänestäjiltä on tullut myönteistä palautetta siitä, että tällainen äänestysmahdollisuus tarjotaan laitoksessa tai muussa vastaavassa yksikössä.

Vaalitoimikunta harkitsee viime kädessä, onko äänioikeutetulla kyky äänestää laitosäänestyksessä. Vaalitoimikunnan puheenjohtaja kertoi tilanteesta, jossa äänioikeutetulla – joka olisi halunnut äänestää – ei ollut kuitenkaan kykyä äänestää. Tässä tapauksessa vaalitoimikunta oli tulkinnut, että äänestystoimitus ei ollut vielä alkanut, eikä tapahtumasta sen vuoksi tehty mitään merkintöjä pöytäkirjaan tai muihin vaaliasiakirjoihin.

Vaalitoimikunnan puheenjohtaja kertoi, että jokaisen laitosäänestyksen päätteeksi laitoksen (yksikkö) lähetekuoret kootaan yhteen nippuun. Kunkin yksikön lähetekuoret toimitetaan muovikorissa keskusvaalilautakunnalle päivän päätteeksi.

Saadun tiedon mukaan vaalitoimikunnalla on käytettävissään reilusti aikaa laitosäänestyskierröksellä. Vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan kaupungin vaaliviranomainen sopii laitosäänestyksen ajankohdat ja lähettää tarvittavat ennakkoaineistot yksikköön. Vaalitoimikunnan jäsenet eivät osanneet sanoa varmuudella, miksi Lounatuulen asumisyksikössä ei ollut aiemmin järjestetty laitosäänestystä. Puheenjohtajan mukaan laitoksen pitää itse ilmoittaa kaupungille laitosäänestyksen tarpeesta.

Puheenjohtajan mukaan vaalitoimikunnan jäsenille oli järjestetty kou-

lutusta tehtäviinsä. Nämä eduskuntavaalit olivat ensimmäiset, joissa Hyvinkäälle oli perustettu kaksi vaalitoimikuntaa. Laitoksissa vaalitoimikunta toimii viiden jäsenen ryhmänä ja kotiäänestyksillä kahdella jäsenellä. Sairaalassa vaalitoimikunta pyrkii menemään minimimiehiyksellä potilashuoneisiin. Saadun tiedon mukaan vaalien jälkeen vaalitoimikunnan jäsenille järjestetään palautetilaisuus, jossa laitos- ja kotiäänestyksen järjestelyjä voidaan arvioida.

Tarkastuksen aikana ei ilmennyt syytä, miksi Lounatuulen asumisyksikössä ei ollut henkilökunnalta saadun tiedon mukaan aikaisemmissa vaaleissa järjestetty laitosäänestystä. Tämän johdosta heräsi kysymys, miten ja millä perusteilla Hyvinkään kaupunki valitsee laitosta asumisyksiköt laitosäänestykseen.

Tarkastuksella ei myöskään selvinnyt, mitä ohjeita ja aineistoja asumisyksikön henkilökunta oli saanut etukäteen kaupungin vaaliviranomaisilta. Tarkastuksella ei ilmennyt, että laitoksen henkilökunnan (johdon) kanssa olisi etukäteen yhteistoiminnassa sovittu äänestysjärjestelyistä – esimerkiksi minkälaisen tilan vaalitoimikunta tarvitsee käyttöönsä.

Nurmijärven kunta (laitosäänestyksen vaalitoimikunta):
Mehiläinen Oy:n Ykköskoti Riihilehto, Rajamäentie 9A, Nurmijärvi

Kunnalta ennakolta saatujen tietojen mukaan laitosäänestys oli tarkoitus järjestää 24.3.2023 klo 10.00 – 11.30 Mehiläisen Ykköskoti Riihilehdon asumisyksikössä. Yksikön verkkosivujen mukaan Riihilehto on suunnattu ympäri vuorokauden avustamista, ohjausta tai hoivaa tarvitseville mielenterveys- ja päihdekuntoutujille. Saadun tiedon mukaan tarkastuksen aikaan yksikössä asui 17 henkilöä.

Tarkastuksen toimittajat saapuivat yksikköön edellä mainittuna päivänä noin klo 10.15.

Nurmijärven laitosäänestyksen vaalitoimikuntaan kuului yhteensä kolme jäsentä (puheenjohtaja ja kaksi muuta jäsentä). Laitosäänestys järjestettiin esteettömässä ja rauhallisessa tilassa, jossa äänestys oli ollut jo aikaisempien vaalienkin aikana.

Saadun tiedon mukaan 16 asukasta oli ilmoittanut henkilökunnalle halukkuudesta äänestää laitosäänestyksessä. Tarkastuksen toimittajien poistuessa yhteensä 12 asukasta oli ehtinyt äänestää, mutta äänestysaikaa oli vielä hyvin jäljellä.

Yhden äänestämään saapuneen yksikön asukkaan kohdalla vaalitoimikunta totesi, että hän ei ollut Suomen kansalainen ja sen vuoksi hänellä ei ollut äänioikeutta. Tarkastuksen aikana ei selvinnyt, tekekö vaalitoimikunta tällaisesta tilanteesta merkinnän pöytäkirjaan tai muihin vaaliasiakirjoihin.

Vaalitoimikunnan puheenjohtajan kertoman mukaan hän oli ollut hyvissä ajoin etukäteen yhteydessä laitosäänestyskohteisiin. Saadun tiedon mukaan vaalitoimikunta ehdottaa yksiköille laitosäänestyksen ajankohtia, mutta yksiköllä on mahdollisuus viime kädessä määrittää yksikön päivärytmiin sopiva aikataulu laitosäänestykselle. Tiedotusaineisto ja vahvistus äänestysajankohdasta lähetetään laitosäänestyskohteelle etukäteen. Puheenjohtajan kanssa käydyn keskustelun perusteella tarkastuksen toimittajat jäivät siihen käsitykseen, että laitosäänestyskohteet olivat ilmoittaneet tai niitä oli pyydetty ilmoittamaan etukäteen vaalilautakunnalle sähköpostitse äänestäjien nimet, henkilötunnukset ja kotikunnat. Tässä yhteydessä ei ilmennyt, oliko tietojen lähettämisessä käytetty suojattua sähköpostiyhteyttä. Mahdollisiin yksiköiden lisäkysymyksiin vaalitoimikunta vastaa lähtökohteisesti sähköpostilla ja puheenjohtajan mukaan kaikki asiat on saatu aina järjestymään.

Saadun tiedon mukaan laitosäänestyskohteella on mahdollisuus osoittaa vaalitoimikunnalle tarkoituksenmukainen tila, jossa äänestys järjestetään. Puheenjohtajan mukaan laitoksen tai asumisyksikön henkilökunta avustaa yleensä äänestäjää, koska he tuntevat ja pystyvät tulkitsemaan paremmin äänestäjää. Avustaja voi olla myös esimerkiksi äänestäjän omainen tai läheinen. Vaalitoimikunta merkitsee avustajien nimet pöytäkirjaan.

Vaalitoimikunnalla oli mukanaan kokoontaitettava pahvista tehty näkösuoja, jonka suojassa äänestysmerkintä voitiin tehdä katseilta suojassa. Vaalitoimikunnalla oli mukanaan myös valollinen suurennuslasi. Puheenjohtajan mukaan äänestyspaikan valaistuksen riittävyys tarkastetaan aina. Tarkastuksen toimittajat havaitsivat, että suuri ehdokaslista ei kuitenkaan mahtunut näkösuojan sisälle.

Kuva 1. Vaalitoimikunnan käytössä oleva äänestysuoja

Vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan kaikilla äänestäjillä on ollut henkilöllisyystodistukset mukana, joten henkilöllisyyden toteamisessa ei ole ollut ongelmia. Myöskään äänestäjän kotikunnan toteaminen ei ole aiheuttanut ongelmia. Puheenjohtaja totesi, että aina on pärjätty suomen kielellä ja muutoin kommunikoinnissa laitoksen tai asumisyksikön henkilökunta avustaa tarvittaessa.

Vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan äänestyspaikoissa ei ollut ilmennyt sellaista vaalimainontaa, johon toimikunnan olisi tarvinnut puuttua.

Saadun tiedon mukaan Uudenmaan vaalipiirin ehdokasluettelo lähetetään tiedotusaineiston mukana laitospöytäkirjalle jo etukäteen. Myös muut muiden vaalipiirien ehdokaslistat saa pyynnöstä ennakkoon. Kaikkien vaalipiirien ehdokasluettelot ovat laitosäänestyspäivänä mukana vaalitoimikunnalla. Vaalilautakunnan puheenjohtajan kokemuksen mukaan vanhat perinteiset ehdokaskirjat olivat helpompia käyttää ja käsitellä kuin nykyiset vaalipiirien suuret ”lakanat”.

Jokaisen laitospöytäkirjan päätteeksi vaalitoimikunta varmistaa henkilökunnalta, että kaikki halukkaat ovat äänestäneet. Vaalitoimikunta ottaa tästä pöytäkirjaan yksikön edustajan kiittäksen. Tämän jälkeen lähetekuoret kootaan yhteen nippuun ja niiden ympärille laitetaan kyseisen yksikön pöytäkirja. Kunkin yksikön lähetekuoret ja muut vaalitarvikkeet viedään kunnanvirastoon keskusvaalilautakunnan sihteerille päivän päätteeksi.

Puheenjohtajan mukaan yhteistyö toimii kunnassa puolin ja toisin (vaaliviranomaiset ja laitosäänestyspaikat). Puheenjohtaja koki, että häntä on kuunneltu järjestelyissä. Puheenjohtajan mukaan laitosäänestykset oli suunniteltu niin, että vaalitoimikunnalla oli riittävästi aikaa jokaisessa paikassa ja jokaisella halukkaalla asukkaalla oli aikaa äänestää rauhassa.

Vaalitoimikunnan puheenjohtajalta saadun tiedon mukaan vaalitoimikunta oli käynyt edellisenä päivänä ensimmäistä kertaa kehitysvammaisten yksikössä, jossa henkilökunta oli ilmoittanut, etteivät asukkaat olleet äänestyskykyisiä. Yksikön henkilökunta oli kuitannut tämän kirjallisesti vaalitoimikunnalle, ja vaalitoimikunta oli poistunut paikalta ennen ilmoitetun äänestysajan päättymistä. Tässä yhteydessä keskustelussa korostettiin sitä, että asiakkaat laitoksissa voivat vaihtua, eikä seuraavissa vaaleissa voi luottaa vanhoihin merkintöihin äänestäjien kyvystä äänestää.

Vaalitoimikunnan puheenjohtaja kertoi myös, että vastaavasti henkilökuntaa on pyydetty kiittaamaan, kun kaikki halukkaat ovat ehtineet äänestää ennen äänestysajan päättymistä, jolloin vaalitoimikunta ei ole turhaan jäänyt odottamaan koko äänestysaikaa yksikköön.

Vaalitoimikunnan puheenjohtajan mukaan vain kerran hän on ollut ti-

lanteessa, jossa on ollut aihetta epäillä epäasiallista vaikuttamista tai pikemminkin ohjaavaa käytöstä äänestäjään. Puheenjohtaja totesi, että tässäkään tilanteessa mahdollinen vaikuttaminen ei välttämättä ollut tahallista, vaan oli ennemminkin johtunut halusta auttaa äänestäjää. Puheenjohtajan mukaan muistisairaiden yksikössä on kerran ollut tilanne, jossa äänestäjä oli unohtanut, ketä haluaa äänestää. Tarkastuksen aikana ei selvinnyt, tekeekö vaalitoimikunta vastaavissa äänestystilanteissa merkinnän pöytäkirjaan tai muihin vaaliasiakirjoihin.

Saadun tiedon mukaan vaalitoimikunnalle oli järjestetty koulutusta Teamsin välityksellä ja kahtena iltana myös lähikoulutusta. Koulutusmateriaali ja oikeusministeriön vaaliohjeet oli jaettu kaikille vaalitoimikunnan jäsenille. Tarkastuksen toimittajille syntyi kuva, että koulutusta pidettiin tarpeellisena ja onnistuneena.

Saadun tiedon mukaan äänestäjiltä tullut palaute laitosäänestyksestä oli ollut hyvin myönteistä. Puheenjohtaja kiitteli kaikkia Nurmijärven kunnan alueella olevia laitoksia erittäin hyvästä valmistautumisesta erityisesti puheena olevissa vuoden 2023 eduskuntavaaleissa.

Espoon kaupunki (vaalitoimikunta 7.):

Elpy ry:n (Espoon Lähimmäispalveluyhdistys ry) Palvelukeskus Puistokartano ja ryhmäkoti Puistohelmi, Merikansantie 2c, Espoo

Espoon kaupungilta ennakolta saatujen tietojen mukaan laitosäänestys oli tarkoitus järjestää 24.3.2023 klo 9.00 - 11.30 ja 12.00 - 15.00 Puistokartanon palvelukeskuksessa ja sen yhteydessä olevassa ryhmäkoti Puistohelmessä. Espoon kaupungilta saatujen etukäteistietojen mukaan palvelukeskuksen vuokra-asunnoissa asuu 110 henkilöä ja ryhmäkodissa yhteensä 42 henkilöä. Saadun tiedon mukaan kaikki asukkaat olivat espoolaisia, joten kyseisessä laitosäänestyskohteessa ei tarvittu muiden vaalipiirien tietoja (ehdokaslistoja).

Laitosäänestys järjestettiin palvelukeskuksen aulatilassa sisäänkäynnin läheisyydessä. Tila oli varsin avara. Ehdokaslistoja oli saatavilla pöytien päällä ja niitä oli ripustettu seinälle. Äänestyspaikan tuntumassa oli paljon tuoleja, joissa äänestäjät voivat tarvittaessa levätä. Tarkastuksen toimittajien saapuessa paikalle noin klo 12.45 äänestykseen oli pitkäkö jono. Yksi vaalivirkailijoista kävi aina tarvittaessa auttamassa äänestäjän äänestyskopille.

Kuva 2. Äänestyspaikka/koppi takaapäin kuvattuna

Äänestyspaikka (ns. äänestyskoppi) oli rakennettu sermeistä, jotka ympäröivät pöytää, joka oli noin 74 cm korkea. Tarkastuksen tekijöiden havaintojen mukaan isojen apuvälineiden (esim. pyörätuoli) kanssa saattoi olla vaikeaa päästä riittävän lähelle pöytää, koska pöydän jalat olivat edessä. Havaintojen mukaan äänestyspaikan takana olevasta sisätilasta ja myös ulkoa ikkunasta oli näkö- ja valokuvausyhteys äänestyspaikalle. Takaapäin pystyi ainakin äänestäjän tietämättä havainnoimaan, kun äänestäjä tarkasteli sermiin kiinnitettyä ehdokaslistaa. Tilanteesta ja äänestäjän toimintakyvystä riippuen suora näköyhteys voi olla mahdollinen myös pöydälle, jossa äänestysmerkintä tehtiin äänestyslippuun. Tarkastuksen toimittajien käsityksen mukaan äänestyspaikan epäonnistunut sijoittelu saattoi jossain tilanteessa vaarantaa vaalisalaisuuden säilymistä. Yllä olevassa kuvassa on kysymyksessä testitilanne, joten vaalisalaisuus ei ole tässä tilanteessa vaarantunut.

Tarkastuskäynnillä haastateltiin palvelukeskuksen palvelupäällikköä, vaalitoimikunnan jäseniä ja muutamia palvelukeskuksen asukkaita, jotka olivat äänestäneet laitosaänestyksessä.

Palvelupäällikön mukaan vaalitoimikunta oli ollut yhteydessä hyvissä ajoin (noin puolitoista kuukautta aikaisemmin) palvelukeskukseen laitosaänestyksen järjestämisestä ja järjestelyistä. Saadun tiedon mukaan tuolloin oli sovittu yhdessä ajat ja tila laitosaänestyksen järjestämiseen. Palvelupäällikön mukaan asukkaiden kanssa ei erikseen pystytty neuvottelemaan järjestelyistä, koska asukkaita on niin paljon.

Palvelupäällikön mukaan vaalitoimikunta oli ilmoittanut etukäteen, ettei heillä ole äänestyskoppia mukana. Näin ollen äänestyspaikkaa ja sermisuojaa jouduttiin järjestämään palvelukeskuksen puolesta.

Palvelupäällikön mukaan laitosäänestyksestä tiedotettiin asukkaille etukäteen kiinnittämällä ilmoitus yleisiin tiloihin ilmoitustaululle, lisäämällä maininta verkkosivuille sekä lisäämällä maininta kuukauden ohjelmaan, jonka jokainen asukas saa postiluukustaan. Tiedon saaminen laitosäänestyksestä ei siis vaadi yleisissä tiloissa liikkumista.

Saadun tiedon mukaan yksikköön ei ole tuotu vaalimainoksia, mutta maaliskuun 16. päivä yksikössä on järjestetty vaalipaneeli, jonka jälkeen ehdokkaat jättivät omia vaalimainoksiaan yleisen tilan pöydälle. Palvelupäällikön mukaan nämä mainokset oli jälkikäteen kerätty pois. Paneelikeskustelusta tiedotettiin vain yleisissä tiloissa olevalla ilmoitustaululla, koska tieto tilaisuudesta tuli verrattain myöhään.

Palvelupäällikön mukaan palvelukeskuksen puolella asuvat henkilöt tulivat äänestämään pääasiassa itse. Ryhmäkodin puolella olevat asukkaat tarvitsivat hoitajan saattamaan äänestyspaikalle, koska ovet ovat lukittuina. Palvelupäällikön mukaan kaikille äänioikeutetuille oli tarjottu tähän mahdollisuus. Kukaan asukas ei ollut ilmoittanut mielenkiinnosta omassa huoneessa tapahtuvaan laitosäänestykseen. Saadun tiedon mukaan hoitajamitoitusta tai työvuoroja ei ollut jouduttu järjestelemään äänestyksen vuoksi. Palvelupäällikön mukaan hän oli kuitenkin jättänyt itselleen aikaa, jotta voi tarvittaessa auttaa laitosäänestyksen ajankohtana järjestelyissä ja tunnistautumisessa.

Saadun tiedon mukaan vaalitoimikunnan puheenjohtaja oli ollut yhteydessä laitoksiin ja sopinut äänestysjärjestelyt. Vaalitoimikunnan jäsenten kokemuksen mukaan yhteistyö palvelukeskuksen kanssa oli sujunut hyvin ja asukkaat olivat olleet hyvin ohjeistettuja. Äänestyspaikalla oli ollut paljon äänestäjiä jo ennen äänestyspisteen aukeamista. Tarkastuksen loppupuolella jo 70 asukasta oli äänestänyt ja äänestysaikaa oli vielä jäljellä. Toimintakyvyltään palvelukeskuksessa ja ryhmäkodissa on hyvin eri tasoisia asukkaita. Näin ollen osa asukkaista voinee käydä äänestämässä myös yleisellä ennakkoäänestyspaikalla tai varsinaisella vaalipaikalla. Palvelupäällikkö mainitsi, että intervallihoidossa olevat asukkaat eivät osallistu laitosäänestykseen.

Vaalitoimikunnan jäsenten näkemyksen mukaan äänestykseen oli varattu asukkaille riittävästi aikaa. Palvelukeskuksen ravintolan läheisyyttä pidettiin hyvänä ja käytännöllisenä, koska asukkaat pystyivät halutessaan käydä äänestämässä lounaalla käydessään. Useampi äänestäjä jäi äänestyksen jälkeen istumaan ja juttelemaan aulatilaan. Tilassa ei näkynyt vaalimainoksia.

Saadun tiedon mukaan äänestyksen lopussa vaalitoimikunta tarkastaa vielä henkilökunnalta, toivooko joku asukkaista huoneäänestystä.

Vaalitoimikunnan jäsen oli myös kiinnittänyt huomiota ehdokaslistojen pieneen tekstiin (fonttikokoon). Pienestä tekstistä johtuen osaa äänestäjistä oli jouduttu auttamaan oikean numeron selvittämisessä siten, että ensin oli kysytty puolue, sitten luettu nimiä ääneen, kunnes

oikea tulee kohdalle ja sitten kerrottu numero. Vaalitoimikunnan jäsenen näkemys oli, että olisi hyvä, että listoissa fontti olisi suurempi, niin asukkaat voisivat äänestää mahdollisimman itsenäisesti. Lisäksi vaalitoimikunnan mukana oleva suurennuslasi voisi olla käyttötarkoitukseen parempi. Vaalitoimikunnan jäsen toi myös esiin, että vaalitoimikunnalla voisi hyvä olla jonkinlainen mukana kuljetettava sermi (näkösuoja), jota voisi hyödyntää äänestyspaikan pystyttämässä.

Kyseisessä palvelukeskuksessa ei ollut esiintynyt tilanteita, joissa äänestyskykyä olisi jouduttu arvioimaan tai äänestystä keskeyttämään sen vuoksi. Vaalilautakunnan jäsenen mukaan aikaisemmassa laitoksessa tapahtuneessa äänestyksessä oli ollut tilanne, jossa äänestys halu oli kova, mutta henkilö ei pystynyt ilmaisemaan tahtoaan siten, että häntä olisi voitu avustaa esimerkiksi kirjoittamisessa. Saadun tiedon mukaan tällaisissa tilanteissa äänestys on joko keskeytetty tai kuoreen on laitettu tyhjä lipuke. Merkintää keskeytyneestä äänestyksestä ei ole tehty, koska vaalitoimikunnan jäsenen mukaan äänestystapahtuma ei ollut ehtinyt edetä niin pitkälle.

Monella asukkaalla on ollut mukana oma henkilöllisyystodistus ja joidenkin henkilöllisyyden on henkilökunta todistanut. Ryhmäkodista henkilökunta voi saattaa asukkaita äänestämään. Muutamilla asukkailla on ollut omainen avustajana laitospääntestyksessä. Avustajista on tehty asianmukaisesti merkintä pöytäkirjaan. Vaalitoimikunnan jäsenet olivat tyytyväisiä keskusvaalilautakunnalta saamaansa koulutukseen. Vaalitoimikunnalla oli muutoinkin hyvä yhteys Espoon keskusvaalilautakuntaan.

Keskusvaalilautakunnan ohjeiden mukaan terveysturvallisuuden ja hygienian osalta noudatetaan aina kunkin laitoksen omaa ohjeistusta.

Vaalitoimikunnan jäsenten mukaan asukkaiden palaute laitospääntestyksestä oli ollut pääsääntöisesti hyvin myönteistä. Oli kiiteltä siitä, että laitospääntestymahdollisuus ylipäättään tarjotaan. Ainoastaan aamupäivän jonoista oli tullut vähän kielteistä palautetta, kun alussa oli paljon äänestäjiä. Jotkut äänestäjät olivat myös kyselleet vaalikeräystä ja vaaliurnaa.

3 JOHTOPÄÄTÖKSET

Yleisiä havaintoja

Äänestäjiltä saatu palaute

Tarkastuksella vaalitoimitsijoilta saadun tiedon mukaan äänestäjiltä saatu palaute laitospääntestyksestä oli ollut pääsääntöisesti myönteistä. Myös tarkastuksella haastatellut äänestäjät olivat tyytyväisiä siihen, että heillä oli mahdollisuus vaivattomalla tavalla äänestää oman kodin läheisyydessä. Samansuuntaista viestiä tuli myös yksiköiden henkilökunnalta. Tarkastuksen tekijöiden havaintojen ja saadun palautteen valossa näyttää siltä, että laitospääntestys on erityisen merki-

tyksellinen niille sosiaalihuollon yksiköissä asuville äänioikeutetuille, joilla ei ole mahdollisuutta muulla tavoin äänestää asumisyksikön ulkopuolella.

Äänestäjän avustaminen

Laitosäänestyksiä järjestetään hyvin erilaisissa laitosäänestyskohdeissa – kuten esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä, rangaistuslaitoksissa ja puolustusvoimissa. Tarkastajien havaintojen mukaan jo sosiaalihuollon yksiköiden välillä on huomattavia eroja äänestäjien toimintakyvyssä ja siinä, minkälaista apua he tarvitsevat äänestystilanteessa. Tämä tilanteiden monimuotoisuus edellyttää vaalitoimikunnalta joustavuutta ja erilaisia toimintatapoja asiakaskunnasta riippuen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä on kiinnitettävä erityistä huomiota vammaisten ja iäkkäiden henkilöiden fyysiseen ja psyykkiseen toimintakykyyn sekä siihen, että äänestäminen voi viedä paljonkin aikaa verrattuna tavallisiin äänestyspaikkoihin. Lisäksi äänestäjät saattavat tarvita usein vaalitoimikunnan jäsenen tai itse valitun avustajan apua. Äänestämiskäytännön selkeään ja tarvittaessa myös selkokieliseen selittämiseen on myös varattava aikaa.

Tarkastuksen toimittajille syntyi havaintojen perusteella sellainen kuva, että esimerkiksi joidenkin kehitysvammaisten äänestäjien kohdalla saattaa olla hyötyä siitä, että avustaja on äänestäjälle tuttu henkilö (esim. yksikön ohjaaja tai omainen), joka osaa mahdollisimman hyvin kommunikoida äänestäjän kanssa ja tarvittaessa tulkita häntä.

Äänestystilan esteettömyys

Tarkastuksen tekijöiden havaintojen mukaan laitosäänestykset järjestettiin sellaisissa asumisyksiköissä, jotka olivat lähtökohtaisesti esteettömiä. Myös äänestystilat oli valikoitu siten, että niihin pääsi kulkemaan erilaisia liikkumisen apuvälineitä käyttävät henkilöt.

Äänestystapahtuman keskeytyminen

Tarkastusten aikana vaalitoimikuntien jäsenten kanssa käydyissä keskusteluissa ilmeni, että ajoittain sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä saattaa esiintyä tilanteita, joissa äänestäjä ei kykene esimerkiksi muistisairauden vuoksi äänestämään ja tämän vuoksi vaalitoimikunta joutuu keskeyttämään äänestystoimituksen.

Keskustelujen valossa näyttää siltä, että vaalitoimikunnat eivät välttämättä tee kaikissa keskeytys- poikkeustilanteissa vaaliohjeiden mukaista merkintää vaaliasiakirjoihin. Tämä voi johtua siitä, että vaalitoimikunnat tulkitsevat eri tavoin sitä, milloin äänestystoimitus on tosiasiassa alkanut.

Varsinaisia havaintoja

Laitosäänestyskohteiden valinta

Tarkastuksen aikana ei ilmennyt syytä, miksi Hyvinkäällä sijaitsevassa KVPS Tukena Oy:n Lounatuulen asumisyksikössä ei ollut henkilökunnalta saadun tiedon mukaan aikaisemmissa vaaleissa järjestetty laitosäänestystä. Tämän johdosta heräsi kysymys, miten ja millä perusteilla Hyvinkään kaupunki valitsee sosiaali- ja terveydenhuollon laitos- ja asumisyksiköt laitosäänestykseen.

Laitosäänestyksen järjestelyistä ohjeistaminen ja sopiminen

Tarkastuskäynneillä ei yksiselitteisesti selvinnyt, mitä kaikkia ohjeita ja aineistoja asumisyksiköiden henkilökunta (johto) oli saanut etukäteen kuntien vaaliviranomaisilta. Joissain tarkastuskohteissa ei selvästi ilmennyt, missä laajuudessa vaalitoimikunta oli laitoksen johdon kanssa etukäteen yhteistoiminnassa keskustellut ja sopinut äänestysjärjestelyistä.

Tehtyjen tarkastuksen valossa on havaittavissa, että kunnilla on erilaisia ja vaihtelevia laitosäänestyksen käytäntöjä, jotka koskevat muun ohessa laitosäänestyksen ennakkojärjestelyjä (sis. kalusteet ja tarvikkeet), ohjeistamista, tiedottamista ja yhteistoimintaa laitoksen kanssa. Tarkastuksilla käytyjen keskustelujen perusteella jäi jossain määrin epäselväksi, mikä taho (vaaliviranomainen) kunnissa tosiasias-
assa vastaa näistä laitosäänestystä koskevista järjestelyistä ja toimenpiteistä.

Hyvien käytäntöjen kehittäminen ja jalkauttaminen – ehdokaslistojen saavutettavuus ja vaalisalaisuuden turvaaminen

Tarkastuksilla vaalitoimikuntien jäsenet toivat esiin erilaisia laitosäänestysjärjestelyjä koskevia kehittämissuhteita ja hyviä käytäntöjä.

Esimerkiksi vanhusten laitos- ja asumispalveluissa sekä vammaisten yksiköissä ehdokaslistojen tekstit olisi hyvä olla isommalla fontilla, jotta äänestäjät voisivat omatoimisesti – ilman avustajan tukea – tutustua ehdokkaisiin. Tarkastuksen toimittajat havaintojen mukaan isompaa fonttikokoa voisi olla perusteltua harkita myös vaaleja ja laitosäänestystä koskevaan tiedotus- ja ohjeistusaineistoon.

Tarkastuksella tuotiin esiin, että erityisesti iäkkäät ja heikosti näkevät henkilöt voisivat hyötyä laitosäänestyspaikalla paremmasta suurenuslasista tai suurentavasta lukulaitteesta.

Tarkastuksen toimittajien mielestä hyvänä käytäntönä oli esimerkiksi Nurmijärven laitosäänestyksen vaalitoimikunnan pöydälle asetettava

vaalisalaisuuden turvaava äänestysuoja, jota oli helppo kuljettaa mukana laitosäänestyspaikoissa.

Mikäli etukäteen on tiedossa, että laitosäänestyspaikassa on runsaasti äänestäjiä, tarkastushavaintojen valossa saattaa olla perusteltua harkita, että keskusvaalilautakunta toimittaa esteettömän äänestyskopin laitosäänestyskohteeseen.

4 TOIMENPITEET

Tarkastushavainnot esiteltiin apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinille.

Apulaisoikeusasiamies päätti saattaa tarkastuksen kohteina olleiden kuntien ja niiden keskusvaalilautakuntien tietoon edellä todetut tarkastushavainnot. Tässä tarkoituksessa niille lähetetään jäljennös tästä tarkastuspöytäkirjasta.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti Espoon kaupungin huomiota siihen, mitä edellä on sanottu siitä, että äänestyspaikan sijoittelu saattoi vaarantaa vaalisalaisuuden säilymistä.

Tarkastuspöytäkirjasta lähetetään jäljennös tiedoksi myös KVPS Tukena Oy:lle, Mehiläinen Oy:lle ja Elpy ry:lle.

Lisäksi tarkastuspöytäkirjasta lähetetään jäljennös tiedoksi oikeusministeriölle.

Apulaisoikeusasiamies piti tärkeänä, että äänestäjien ja vaalitoimikuntien palaute laitosäänestyksestä oli ollut hyvin myönteistä.

Apulaisoikeusasiamies päätti selvittää omana aloitteenaan vaihtelevia kuntien laitosäänestyskäytäntöjä, erityisesti laitosäänestyspaikkojen valintaa, ennakkojärjestelyjä, yhteistoimintaa laitosten kanssa, laitosäänestystapahtuman keskeytymistä ja eräitä muita laitosäänestysjärjestelyjä.

Lisäksi apulaisoikeusasiamies päätti tutkia omana aloitteenaan menettelyn, jossa todetaan, että henkilön kyky tehdä äänestysmerkintä on oleellisesti heikentynyt (vaalilain 58 §:n 3 momentti) sekä menettelyn, jossa todetaan, ettei henkilö kykene äänestämään (oikeusministeriön ohje).

Tältä osin lähetetään erilliset selvityspyynnöt.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Kontinen

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asianhallintajärjestelmässä.

LIITE: OIKEUSOHJEITA

Lainsäädäntö

Suomen perustuslain 14 §:n 1 momentin mukaan jokaisella Suomen kansalaisella, joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, on oikeus äänestää valtiollisissa vaaleissa ja kansanäänestyksessä. Saman pykälän 4 momentin mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon.

YK:n vammaissopimuksen 29 artiklan mukaan sopimuspuolet takaavat vammaisille henkilöille poliittiset oikeudet ja mahdollisuuden nauttia niistä yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä sitoutuvat: a) varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa suoraan tai vapaasti valittujen edustajien kautta, myös siten, että heillä on oikeus ja mahdollisuus äänestää ja tulla valituiksi, muun muassa:

- i) varmistamalla, että äänestysmenettelyt, -järjestelyt ja -aineistot ovat asianmukaisia, saavutettavia sekä helppotajuisia ja -käyttöisiä;
- ii) suojelemalla vammaisten henkilöiden oikeutta äänestää salaisella lippuäänestyksellä vaaleissa ja kansanäänestyksissä ilman uhkailua, asetua ehdolle vaaleissa, hoitaa tehtävänsä tehokkaasti ja suorittaa kaikkia julkisia tehtäviä kaikilla hallinnon tasoilla sekä helpottamalla tarvittaessa apuvälineteknologian ja uuden teknologian käyttöä;
- iii) takaamalla vammaisten äänestäjien vapaan tahdonilmaisun ja sallimalla tätä varten tarvittaessa heidän pyynnöstään heidän valitsemansa henkilön avustaa heitä äänestyksessä.

Vaalilain 4 §:n mukaan vaalit toimitetaan järjestämällä ennakoäänestys, kirjeäänestys ja vaalipäivän äänestys. Ennakoäänestyksen ja vaalipäivän äänestyksen järjestämisestä kotimaassa vastaa kunta.

Vaalilain 9 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan ennakoäänestyspaikkoja ovat sairaalat, ympärivuorokautista hoitoa antavat ja muut, kunnanhallituksen päätöksellä määrätyt, sosiaalihuollon toimintayksiköt, rangaistuslaitokset sekä Puolustusvoimien varusmieskoulutusta antavien joukko-osastojen varuskunnat ja Rajavartiolaitoksen varusmieskoulutusta antavat yksiköt (laitos).

Vaalilain 10 §:n mukaan valtioneuvostossa oikeusministeriö toimii ylimpänä vaaliviranomaisena.

Vaalilain 15 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan kunnanhallituksen on hyvissä ajoin ennen vaaleja asetettava laitoksessa toimitettavaa ennakoäänestystä varten yksi tai useampi vaalitoimikunta, joihin kuhunkin kuuluu puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja yksi muu jäsen sekä tarpeellinen määrä varajäseniä, joita on kuitenkin oltava vähin-

tään kolme. Saman lain 16 §:n 1 momentin mukaan vaalitoimikunta on päätösvaltainen kolmijäsenisenä.

Vaalilain 46 §:n 2 momentin mukaan äänioikeutettu, joka on hoidettava sairaalassa, ympärivuorokautista hoitoa antavassa tai muussa kunnanhallituksen ennakkoäänestyspaikaksi määräämässä sosiaalihuollon toimintayksikössä tai on otettu rangaistuslaitokseen taikka suorittaa varusmiespalvelusta tai naisten vapaaehtoista asepalvelusta Puolustusvoimien varusmieskoulutusta antavan joukko-osaston varuskunnassa tai Rajavartiolaitoksen varusmieskoulutusta antavassa yksikössä, saa äänestää ennakolta kyseisessä laitoksessa.

Vaalilain 48 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan ennakkoäänestys toimitetaan ennakkoäänestyksen ajanjaksona laitoksessa vähintään yhtenä ja enintään kahtena päivänä vaalitoimikunnan määrääminä aikoina.

Vaalilain 49 §:n 2 momentin mukaan vaalitoimitsijoiden ja vaalitoimikunnan on huolehdittava siitä, että äänestysajoista ja ennakkoäänestyksen tarkemmasta järjestelystä tiedotetaan ennakkoäänestyspaikalla julkipantavin kuulutuksin ja tarvittaessa muullakin sopivalla tavalla.

Vaalilain 56 §:ssä säädetään järjestyksestä ennakkoäänestyspaikassa. Pykälän 2 momentin mukaan äänestys ennakkoäänestyspaikassa on järjestettävä siten, että vaalisalaisuus säilyy. Saapuvilla olevien on noudatettava vaalitoimitsijan tai vaalitoimikunnan järjestyksen ylläpitämiseksi ja äänestyksen häiriöttömän kulun turvaamiseksi antamia määräyksiä.

Vaalilain 57 §:n 1 momentin mukaan äänioikeutetun, joka haluaa äänestää ennakolta, on ilmoitauduttava ennakkoäänestyspaikassa vaalitoimitsijalle tai vaalitoimikunnalle. Laitoksessa ennakkoäänestys on tarvittaessa järjestettävä myös eri osastoissa ja potilashuoneissa. Pykälän 2 momentin mukaan äänestäjä on velvollinen esittämään vaalitoimitsijalle tai vaalitoimikunnalle selvityksen henkilöllisyydestään. Pykälän 3 momentin mukaan äänestäjälle on varattava tilaisuus tutustua asianomaista vaalia varten laadittuun vaalipiirinsä ehdokaslistojen yhdistelmään.

Vaalilain 58 §:ssä säädetään äänestämisestä ennakkoäänestyksessä. Pykälän 1 momentin mukaan äänestäjällä on oikeus äänestää eduskuntavaaleissa sen vaalipiirin ehdokaslistojen yhdistelmässä olevaa ehdokasta, jossa äänestäjä on asianomaisissa vaaleissa merkitty äänioikeutetuksi. Pykälän 2 momentin mukaan äänestäjän on niin selvästi merkittävä äänestyslippuun sen ehdokkaan numero, jonka hyväksi hän antaa äänensä, ettei voi syntyä epätietoisuutta siitä, ketä ehdokasta hän tarkoittaa. Merkintä on tehtävä äänestyskopissa tai muutoin siten, että vaalisalaisuus säilyy. Pykälän 3 momentin mukaan äänestäjän pyynnöstä on vaalitoimitsijan tai vaalitoimikunnan jäsenen avustettava häntä äänestämisessä. Henkilö, jonka kyky teh-

dä äänestysmerkintä on oleellisesti heikentynyt, saa käyttää äänestuksessa apuna valitsemaansa avustajaa. Avustajana ei kuitenkaan saa käyttää vaaleissa ehdokkaana olevaa henkilöä. Avustaja on velvollinen tunnollisesti täyttämään äänestäjän osoitukset sekä pitämään salassa äänestyksen yhteydessä saamansa tiedot.

Oikeusministeriön ohjeet

Oikeusministeriö on vaalilain 10 §:n nojalla antanut vaaliviranomaisille eduskuntavaaleja koskevat vaaliohjeet. Eduskuntavaalien 2023 vaaliohjeissa todetaan laitosäänestykseen liittyen muun ohella seuraavaa.

Vaaliohje numero 1 ”Kunnan keskusvaalilautakunnan tehtävät”:

Keskusvaalilautakunnalle kuuluu eduskuntavaalien valmistavina tehtävinä muun muassa äänestysjärjestelyistä tiedottaminen, kunnan muiden vaaliviranomaisten kouluttaminen ja laitosäänestyksen valmistelut.

Äänestyskoppien toimittamisesta ennakkoäänestyspaikkaan vastaa keskusvaalilautakunta. Tarpeellisista liikuntaesteisten apuvälineistä huolehtivat yhteistyössä kunnan keskusvaalilautakunnan kanssa ennakkoäänestyspaikoissa vaalitoimitsija tai vaalitoimikunta ja vaalipäivän äänestyspaikoissa vaalilautakunta.

Äänestyskoppeihin olisi myös hyvä sijoittaa suurennuslasi tai vastaava heikonäköisiä äänestäjiä varten.

Keskusvaalilautakunnan on huolehdittava, että vaalitoimikunnalla on käytössään kaikki sen tarvitsemat asiakirjat, välineet ja kalusteet.

Keskusvaalilautakunnan on koulutettava vaalitoimikunnan jäsenet tehtäviinsä sekä neuvottava ja opastettava heitä ongelmatilanteissa. Neuvontaa ja opastusta varten vähintään keskusvaalilautakunnan sihteerin tulee olla vaalitoimikuntien tavoitettavissa koko ennakkoäänestysajanjakson ajan.

Ohjeen liitteenä nro 14 on Invalidiliiton Esteettömyyskeskuksen (ESKE) äänestyspaikkojen esteettömyyden tarkistuslista.

Vaaliohje numero 3 ”Ennakkoäänestys laitoksessa”:

Laitoksia, joissa ennakkoäänestys järjestetään, ovat:

- 1) Sairaalat, esimerkiksi: yleissairaalat, terveyskeskusten vuodeosastot, psykiatriset sairaalat jne.;
- 2) Ympärivuorokautista hoitoa antavat ja muut kunnanhallituksen määräämät sosiaalihuollon toimintayksiköt, esimerkiksi: vanhainkodit ja vastaavat yksiköt, hoito-, hoiva-, veljes- ja sairaskodit, sosiaalihuoltolaissa, vammaispalvelulaissa ja kehitysvammalaissa tarkoitetut palvelutalot, asuntolat, päihdehuollon laitokset, kehitysvammalaitokset jne. Määriteltäessä sitä, kuuluuko sosiaalihuollon toimintayksikkö suoraan vaalilain 46 §:n 2 momentin perusteella (ja siis ilman kunnanhallituksen päätöstä) ennakkoäänestykseen piiriin, ratkaisevaa on, annetaanko yksikössä ympärivuorokautista hoitoa. ”Muista sosiaalihuollon toimintayksiköistä” on kunnanhallituksen tehtävä päätös hyvissä ajoin ennen ennakkoäänestyksen alkamista; sekä
- 3) Rangaistuslaitokset, esimerkiksi: vankilat, vankimielisairaalat jne.
- 4) Puolustusvoimien varusmieskoulutusta antavan joukko-osaston varuskunnat tai Rajavartiolaitoksen varusmieskoulutusta antavat yksiköt.

Ennakoäänestyspaikoiksi määrättyissä laitoksissa saavat äänestää vain niissä hoidettavina olevat tai niihin otetut henkilöt.

Laitoksissa, kuten esimerkiksi psykiatrisissa sairaaloissa, voi olla hoidettavana potilaita, joiden tila äänestyksen toimittamishetkellä on sellainen, etteivät he yleisten periaatteiden mukaan voi suorittaa oikeudellisesti merkittäviä toimia, jollainen äänestämisen yleisissä vaaleissa on. Nämä henkilöt eivät siten käytännössä kykene äänestämään. Vaalitoimikunnan on tällaisessa tapauksessa ratkaistava, voiko henkilö äänestää. Ennen asian ratkaisemista vaalitoimikunnan on suositeltavaa tapauskohtaisesti pyytää tarvittaessa laitoksen johdon tai muun asiantuntijan (esimerkiksi sairaalassa kyseistä henkilöä hoitava lääkäri) apua sen kysymyksen selvittämisessä, kykeneekö kyseessä oleva henkilö äänestämään. Jos äänestämistoimitus on henkilön osalta ehditty jo aloittaa, mutta vaalitoimikunta toteaa, ettei hän kykeneään äänestämään eikä äänestystä siten ole mahdollista viedä loppuun, äänestys on keskeytettävä. Asiasta tulee tehdä merkintä ennakoilta äänestäneistä pidettävään luetteloon (vaalilomake nro 7).

Äänestäjällä, joka ennakoäänestykselle määrättyinä aikana on saapunut ennakoäänestyspaikkaan, mutta ei ole ehtinyt äänestää sinä aikana, on oikeus äänestää sanotun ajan päätyttyäkin. Toimitusta ei siis saa laitoksessa keskeyttää tai lopettaa ennen kuin jokainen, joka äänestämistä varten on saapunut ennakoäänestyspaikkaan ennen sen sulkemista, on saanut tilaisuuden käyttää äänioikeuttaan.

Suunnitellessaan ennakoäänestyksen järjestämistä laitoksissa vaalitoimikunnan tulee ottaa yhteys asianomaisen laitoksen johtoon ja pyrkiä toimeenpanemaan äänestys niin tarkoituksenmukaisella tavalla kuin se kulloinkin on mahdollista.

Vaalitoimikunnan on yhteistyössä henkilökunnan kanssa lisäksi suunniteltava se, miten äänestystoimituksesta ja sen ajankohdista tiedotetaan riittävästi laitoksessa oleville äänioikeutetuille. Vaalitoimikuntien tulee etukäteen olla yhteydessä asianomaisen laitoksen johtoon ja sopia tiedottamisen järjestämisestä.

Äänestyspaikan (äänestystilan) sijainnissa on erityisesti kiinnitettävä huomiota vaalialaisuuden säilymiseen. Ennakoäänestykselle varattu paikka on sijoitettava laitoksessa sellaiseen tilaan, joka ei ole muussa käytössä äänestämisen aikana. Äänestäjän on hankaluuksitta päästävä tähän tilaan. Laitosäänestyksessä voidaan tarvittaessa käyttää myös äänestyskoppeja tai vastaavia näkösuojia, joissa äänestysmerkintä voidaan tehdä vaalialaisuus säilyttäen.

Kaikille asianomaisessa laitoksessa oleville ennakoäänestämiseen oikeutetuille on varattava mahdollisuus äänioikeutensa käyttämiseen. Vaalitoimikunnan on hyvä vielä ennen poistumistaan laitoksesta varmistaa henkilökunnalta, että kaikki halukkaat ovat saaneet mahdollisuuden äänestää.

Vaalialaisuuden turvaamiseksi äänestäjän on voitava täyttää äänestyslippunsa rauhassa ja muiden katseilta suojassa. Tässä tarkoituksessa ennakoäänestyspaikkaan voidaan hankkia yksi tai useampi äänestyskoppi tai pöytä, joka on varustettu sellaisin suojuksin, jotta äänestäjä voi tehdä äänestysmerkintänsä kenenkään toisen näkemättä. Äänestyskoppien tai vastaavien sijoittamisessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota vaalialaisuuden säilymiseen ja myös siihen, että valaistus äänestyskopissa on riittävän hyvä. Äänestyskoppien välit ovat riittävän suuria, jotta kulku kuhunkin koppiin voi tapahtua häiritsemättä muissa kopeissa olevia äänestäjiä. Äänestyskoppeja ei siis pidä sijoitella siten, että kulku niihin tapahtuu muiden koppien takaa. Niitä äänestäjiä varten, jotka eivät pääse äänestyskoppiin taikka pöydän ääreen äänestämään, tulisi vaalitoimikunnalla olla mukanaan sellainen suojuksella varustettu irrallinen kirjoitusalue, jonka turvin äänestäjä voi muiden katseilta suojattuna täyttää äänestyslippunsa. Eduskunnan oikeusasiamies on kuntavaalien 2017 yhteydessä tehdyssä tarkastuskertomuksessaan (5.4.2017) todennut, että syliin laitettava irrallinen kirjoitusalue ei turvaa vaalialaisuutta.

Jos äänestyskoppeja tai vastaavia käytetään, vaalitoimikunnan on sovittava keskusvaalilautakunnan kanssa niiden toimittamisesta ao. laitokseen.

Äänestäjän pyynnöstä vaalitoimikunnan jäsenen on avustettava häntä äänestämässä. Avustaja voi avustaa äänestäjää muun muassa merkinnän tekemisessä äänestyslippuun ja täyttämällä äänestäjän puolesta lähetekirjelomakkeen.

Henkilöt, joiden kyky tehdä äänestysmerkintä on oleellisesti heikentynyt, saavat käyttää apuna myös itse valitsemaansa avustajaa, ei kuitenkaan sellaista henkilöä, joka on ehdokkaana asianomaisissa vaaleissa tai joka on ehdokkaan puoliso, lapsi, sisarus tai vanhempi. Tämä koskee näkövammaisten ja muiden toimintarajoitteisten henkilöiden lisäksi myös henkilöitä, joille esimerkiksi äkillinen sairaus on aiheuttanut kyvyttömyyden tehdä äänestysmerkintä.

Se, joka avustaa äänestäjää äänestysmerkinnän tekemisessä, on velvollinen tunnollisesti täyttämään, mitä äänestäjä osoittaa ja pitämään salassa äänestystoimintuksessa saamansa tiedot. Avustaja ei missään tapauksessa saa suositella äänestäjälle, ketä ehdokasta tämän olisi äänestettävä.

Vaalitoimikunnan on huolehdittava siitä, että järjestys ennakoäänestyspaikassa säilyy moitteettomana ja vaalitoimitus sujuu häiriöttä. Ennakoäänestyspaikassa saapuvilla olevien on noudatettava niitä määräyksiä, joita vaalitoimikunta harkitsee tarpeelliseksi antaa.

Yleisissä vaaleissa äänioikeutettuja ovat myös ne, joiden toimintakelpoisuutta on tuomioistuimen päätöksellä rajoitettu tai jotka on julistettu vajaavaltaiseksi, esimerkiksi sairauden vuoksi.

Laitoksissa, kuten esimerkiksi psykiatrisissa sairaaloissa, voi olla hoidettavana potilaita, joiden tila äänestyksen toimittamishetkellä on sellainen, etteivät he yleisten periaatteiden mukaan voi suorittaa oikeudellisesti merkittäviä toimia, jollainen äänestäminen yleisissä vaaleissa on. Nämä henkilöt eivät siten käytännössä kykene äänestämään.

Vaalitoimikunnan on tällaisessa tapauksessa ratkaistava, voiko henkilö äänestää. Ennen asian ratkaisemista vaalitoimikunnan on suositeltavaa tapauskohtaisesti pyytää tarvittaessa laitoksen johdon tai muun asiantuntijan (esimerkiksi sairaalassa kyseistä henkilöä hoitava lääkäri) apua sen kysymyksen selvittämisessä, kykeneekö kyseessä oleva henkilö äänestämään.

Jos äänestämistoimitus on henkilön osalta ehditty jo aloittaa, mutta vaalitoimikunta toteaa, ettei hän kykenekään äänestämään eikä äänestystä siten ole mahdollista viedä loppuun, äänestys on keskeytettävä. Asiasta tulee tehdä merkintä ennakolta äänestäneistä pidettävään luetteloon (vaalilomake nro 7).

Vaalitoimikunnan on pidettävä äänestäjistä luetteloa käyttäen sitä varten laadittua lomaketta (luettelo ennakolta äänestäneistä, vaalilomake nro 7). Luetteloa on pidettävä kunkin laitoksen osalta erikseen. Lomakkeen kohtaan ”Huomautuksia” tehdään tarpeelliset merkinnät, jos ennakoäänestyksessä on tapahtunut jotakin sellaista, joka on vaikuttanut toimituksen säännölliseen kulkuun, esimerkiksi jos toimitus on ylivoimaisen esteen takia ollut pakko keskeyttää. Tähän kohtaan on merkittävä myös äänestäjien itse valitsemien avustajien nimet.

Vaalitoimikunnan tulee huolehtia siitä, että lähetekuoret toimitetaan asianomaiselle kunnan keskusvaalilautakunnalle heti kun se äänestyksen tapahduttua on mahdollista.

Terveysturvallisuutta koskevat ohjeet

Oikeusministeriön painetuissa vaaliohjeissa todetaan, että koronavirus- tai muu

epidemiatilanne voi olla vielä ajankohtainen vaalien aikaan. Ohjeiden mukaan painetussa ohjeessa ei voida ottaa huomioon viimeisintä tautitilannetta, minkä vuoksi mahdollisista koronavirustilanteen vaativista erityistoimenpiteistä annetaan erillistä ohjeistusta. Ohjeen mukaan oli epidemiatilanne mikä hyvänsä, on tarpeen ottaa käyttöön mahdollisimman väljiä tiloja, huolehtia käsihygieniasta ja jäädä tarvittaessa kotiin sairastamaan.

Vaalit.fi -verkkosivustolla olevan tiedon mukaan eduskuntavaalit toimitetaan epidemiatilanteen edellyttämällä järjestelyillä. Oikeusministeriö ja THL tekevät tiivistä yhteistyötä vaalien alla. THL:n arvioiden mukaan äänestäminen on vähäisen riskin toimintaa. Jos tilanne niin vaatii, oikeusministeriö ja THL ohjeistavat erikseen vaalien terveysturvallisesta järjestämisestä.